

พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต ตามแนวพระราชดำริ Royally-Initiated Living Natural Museum

มยุรี ทรัพย์เที่ยง¹ ชลิดา แสนวิเศษ² และวาสิตา เกิดผล ประสพศักดิ์³

Mayuree Supthiang¹, Chalida Saenwised² and Wasita Kerdphol Prasopsak³

โครงการรัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี¹

สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี²

สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี³

Corresponding author, E-mail : mnida7@gmail.com

สาระสังเขป

ไม่มีพระมหากษัตริย์พระองค์ใดที่ทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์ เพื่อความสุขของปวงชนชาวไทย ได้มากเท่ากับพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชพระองค์นี้ ไม่ว่าจะถิ่นฐานทุรกันดารเพียงใด พระองค์ก็ทรงบุกบั่นเข้าไปช่วยเหลือปศุสัตว์อย่างไม่ย่อท้อ เต็มกำลังความสามารถ และทรงรับทราบถึงปัญหาของเกษตรกรไทยในแต่ละภูมิภาคของประเทศที่มีปัญหา “เฉพาะ” ที่แตกต่างกันไปตามสภาพภูมิศาสตร์ พระองค์จึงได้ทรงพระราชทานพระราชดำริให้จัดตั้ง “ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ” ขึ้นเพื่อที่จะให้เกษตรกรในพื้นที่และในภูมิภาค มีโอกาสได้เรียนรู้เทคนิค วิธีการแก้ปัญหาจากของจริง ณ สถานที่จริง ให้เป็นเสมือน “พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต” ที่เป็นแหล่งรวบรวมสรรพวิชาการ การค้นคว้า ทดลอง และสาธิตทางด้านเกษตรกรรม เป็นระบบบริการเบ็ดเสร็จที่จุดเดียวที่บริการแก่ประชาชนและเกษตรกร

คำสำคัญ : พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติ ; พระราชดำริ

SUMMARY

There are no kings in the Thai history that has dedicated his entire life for the happiness and wellbeing of the Thai people the same level as His Majesty King BhumibolAdulyadej. His Majesty would visit any places in Thailand no matter how far it is and how difficult for travelling. He would listen to the local farmers in all regions of the country and learn ‘specific ‘problems of each area of different geography. Then he established “The Center for Development under the Patronage of His Majesty the King” in many provinces, in order to help local farmers. They will have opportunity to learn farming techniques, problem solving strategies from the first-handed experience at the nearby center. The center is then served as the ‘living natural museum’ for farming experiments, research and demonstration on agriculture. It is a one-stop service center for helping the local people and farmers.

Keywords : Natural Museum ; Royally-Initiated

บทนำ

จากการเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมเยือนราษฎรของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชในทุกภูมิภาคของประเทศ ตั้งแต่ พ.ศ.2494 ถึงปัจจุบัน พระองค์ทรงรับทราบปัญหาทุกข์ยากของราษฎร โดยเฉพาะเกษตรกรไทยที่ต้องเผชิญกับปัญหาการขาดแคลนน้ำ ปัญหาการเสื่อมโทรมของดิน ปัญหาการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น โดยพระองค์ทรงจำแนกปัญหาของเกษตรกรออกเป็น 2 เรื่องการขาดความรู้พื้นฐานในการทำเกษตรกรรมในทุกภูมิภาค และปัญหา “เฉพาะ” หน้าที่แตกต่างกันมีลักษณะเฉพาะของแต่ละภูมิภาค จากปัญหาที่ราษฎรต้องเผชิญความทุกข์ยากร่วมกันในทุกภูมิภาค [1] จึงทรงมีพระราชดำริที่ทรงเห็นว่าควรที่จะสร้างเสริมสิ่งที่ชาวชนบทขาดแคลนนั่นก็คือ ความรู้ในการทำมาหากิน การทำเกษตรโดยให้เทคโนโลยีสมัยใหม่ จึงทรงเน้นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีความ “ตัวอย่างของความสำเร็จ” เพื่อให้ชาวชนบทได้มีโอกาสได้รู้ได้เห็นตัวอย่างของความสำเร็จนำไปปฏิบัติได้เอง ดังนั้นทรงมีแนวพระราชดำริว่า “ให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ทำหน้าที่ที่เสมือน พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต” หรืออีกนัยหนึ่ง “สรุปผลการพัฒนาที่ประชาชนจะเข้าไปเรียนรู้และนำไปปฏิบัติได้” โดยเป็นสถานที่ศึกษาทดลองวิจัยและแสวงหาความรู้ เทคนิคสมัยใหม่ที่ราษฎร “รับได้” นำไป “ดำเนินการเองได้” และเป็นวิธีการที่ “ประหยัด” เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และการประกอบอาชีพของราษฎรที่อยู่ในภูมิภาคประเทศนั้น ๆ และเป็นศูนย์ต้นแบบที่เป็นการบริหารแบบรวมศูนย์ด้วยการนำหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหา ด้านเกษตรกรรมหลากหลายหน่วยงาน มาร่วมดำเนินการร่วมกันจึงทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ ในจังหวัดภาคต่าง ๆ ขึ้น จำนวน 6 แห่ง

พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต ตามแนวพระราชดำริ

พัฒนาดิน พัฒนาอาชีพ ตามแนวเกษตรยั่งยืน เพื่อให้เกษตรกรสามารถนำไปประกอบอาชีพได้อย่างยั่งยืน เป็นศูนย์ศึกษาการพัฒนาที่ถือเป็นตัวอย่างของการพัฒนาตามแนวเกษตรยั่งยืน (Sustainable agriculture) และนับเป็นศูนย์ศึกษาการพัฒนาแห่งแรก นั่นก็คือ “ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอนพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา”

ก่อตั้งเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2522 มีพื้นที่ดำเนินการจำนวน 1,895 ไร่ ประกอบด้วย พื้นที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ จำนวน 1,240 ไร่ และพื้นที่โครงการสวนพระองค์มหาจักรีบรมราชินี จำนวน 655 ไร่ ดำเนินการพัฒนาทางด้านเกษตรอย่างสมบูรณ์แบบ โดยเน้นการปรับปรุงและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของดินและน้ำ ให้มีความสมบูรณ์ เนื่องจากสภาพพื้นที่แห่งนี้มีการตัดไม้ แล้วปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด และมันสำปะหลัง ทำให้ดินจืด และเสื่อมคุณภาพจนกลายเป็นดินทราย ในฤดูแล้งจะมีการชะล้างเนื่องจากลมพัด (Wind erosion) ในฤดูฝนจะมีการชะล้างเนื่องจากน้ำเซาะ (Water erosion) ทำให้หน้าดินถูกทำลายไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้พระราชทานพระราชดำริให้ทำการฟื้นฟูสภาพของดิน เพื่อให้เกษตรกรสามารถนำไปใช้ในการประกอบอาชีพได้อย่างยั่งยืน โดยใช้วิชาการในหลาย ๆ ด้าน ประกอบกันเป็นการดำเนินการแก้ไขในลักษณะผสมผสานของหลาย ๆ หน่วยงานแบบบูรณาการ โดยดำเนินการพัฒนาด้านต่าง ๆ อาทิ การพัฒนาปรับปรุงดินโดยใช้ปุ๋ยพืชสด และการปลูกพืชตระกูลถั่วเป็นพืชแซม การป้องกันศัตรูพืชโดยวิธีธรรมชาติ การศึกษาความเหมาะสมของการใช้ประโยชน์ที่ดินในการปลูกไม้ผล การฟื้นฟูสภาพป่า การบำรุงพันธุ์ไม้เดิม ไม้มีค่าหายาก และไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ การจัดทำสวนสมุนไพร การรวบรวมพันธุ์ไม้ป่าหายากในภาคตะวันออก การสาธิตการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง การสาธิตการเพาะเลี้ยงพันธุ์ปลาสวยงาม ซึ่งราษฎรสามารถนำไปประกอบอาชีพเป็นรายได้เสริม นอกเหนือจากการทำการเกษตร รวมทั้งแนะนำส่งเสริมระบบสหกรณ์ให้แก่เกษตรกร การให้บริการสินเชื่อฝึกอบรมการแปรรูปผลผลิตเพื่อจำหน่าย อันจะทำให้เกษตรกรมีรายได้ที่มั่นคงสมบูรณ์ต่อไป [2]

พลิกฟื้นป่าและอาชีพชายฝั่งทะเลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงห่วงใยราษฎรที่ประสบปัญหาความเสื่อมโทรมของพื้นที่เพาะปลูกทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายทำให้ผลผลิตด้านการเกษตรและประมงลดต่ำลง จึงมีพระราชดำริที่จะทำการศึกษาพัฒนาพื้นที่ในเขตที่ดินชายทะเลเพื่อแนะนำให้ประชาชนได้มีความรู้และความสำคัญของการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติด้านต่าง ๆ อย่างเหมาะสม

จึงพระราชทานพระราชดำริแก่ผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรี เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2524 ดังนี้ “ให้พิจารณาพื้นที่ที่เหมาะสมจัดทำโครงการพัฒนาอาชีพการประมงและการเกษตรในเขตพื้นที่ดินชายฝั่งทะเลจังหวัดจันทบุรี” ต่อมาเมื่อวันที่ 30 ธันวาคม 2524 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้มีพระราชดำริเพิ่มเติม ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน กับนายเล็ก จินดาสงวน และนายสุหะ วัฒนอมสิงห์ เกี่ยวกับโครงการพัฒนาที่เกิดขึ้นในเขตจังหวัดจันทบุรี “ให้พิจารณาจัดหาพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม หรือพื้นที่สาธารณประโยชน์เพื่อจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนา เช่นเดียวกับศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน ให้เป็นศูนย์ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาในเขตพื้นที่ชายทะเล”

ดังนั้นจังหวัดจันทบุรีได้ร่วมหารือกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและพิจารณาความเหมาะสมจึงกำหนดพื้นที่ตำบลคลองซุด อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี เป็นพื้นที่จัดตั้ง “ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ” ตั้งแต่ปี พ.ศ.2525 ศูนย์ศึกษาดังกล่าว มีลักษณะ “สหวิทยาการ” โดยความร่วมมือจากหลายหน่วยงานเพื่อสร้างรายได้และใช้ทรัพยากรท้องถิ่นหลายกิจกรรมครอบคลุมถึงการรักษาสภาพป่า โดยการส่งเสริมการปลูกพืช การเลี้ยงปลาและหอย การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลี้ยงกุ้งโดยระบบปิดที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ตลอดจนนำเลนจากนาทุ่งมาใช้ประโยชน์ในการเกษตรกรรมต่อไป ทั้งนี้เพื่อยกระดับฐานะความเป็นอยู่อาชีพของราษฎรบริเวณรอบอ่าวคุ้งกระเบนและพื้นที่ใกล้เคียง 32 [3] มีพื้นที่เป้าหมายของโครงการอยู่ ณ บริเวณอ่าวคุ้งกระเบนครอบคลุมชายฝั่งทะเลโดยรอบรวม 2,000 ไร่ ส่วนพื้นที่รอบนอก ได้แก่ พื้นที่เขตตำบลคลองซุด ตำบลสนามไชย และใกล้เคียง เป็นเขตหมู่บ้านประมงตลอดแนวชายฝั่งทะเล และเขตเกษตรกรรมประมาณ 32,000 ไร่ เป็นศูนย์ศึกษาการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง เพื่อเป็นแบบอย่างให้แก่หน่วยราชการและเอกชน มุ่งยกระดับการทำอาชีพและความเป็นอยู่ของราษฎรยากจนบริเวณอ่าวคุ้งกระเบนและพื้นที่ใกล้เคียง พัฒนาการประมงและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเพื่อเพิ่มผลผลิตของประเทศ รวมทั้งอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและคุณภาพทางธรรมชาติไว้ อีกทั้งส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพัฒนา [4] ผลสำเร็จจากการพัฒนาส่งผลให้ราษฎรในพื้นที่หมู่บ้านรอบศูนย์ มีรายได้เฉลี่ย

ต่อครัวเรือนต่อปีเพิ่มขึ้น มีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปีเพิ่มขึ้น มีความเป็นอยู่ที่พอเพียงตามอัตภาพ ทรัพยากรธรรมชาติบริเวณอ่าวคุ้งกระเบนคงสภาพความสมบูรณ์ เกื้อกูลต่อการพัฒนาอาชีพของราษฎร และยังเป็นสถานที่ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว รวมถึงประชาชนทั่วไป รวมทั้งสามารถสร้างกิจกรรมต่อเนื่องเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพัฒนาได้ในระยะยาว [5]

ทำไมถึงต้อง “แก้งัดดิน” สืบเนื่องจากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานและทรงเยี่ยมเยียนราษฎรในเขตพื้นที่ภาคใต้ ทำให้ทราบว่ารากษฏรในพื้นที่แถบจังหวัดนราธิวาสและจังหวัดใกล้เคียงประสบปัญหาขาดแคลนที่ทำกิน พื้นที่จำนวนมากมีสภาพเป็นพรุ กล่าวคือ เป็นดินเปรี้ยวและมีคุณภาพต่ำ ไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ทางการเกษตรได้ จึงได้มีพระราชดำริให้จัดตั้ง “โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ” ขึ้น ณ จังหวัดนราธิวาส เมื่อวันที่ 6 มกราคม 2525 เพื่อศึกษาค้นคว้า วิจัยทดลอง และแก้ปัญหาเรื่องดินพรุ ดินเปรี้ยว เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ทางการเกษตร ภายใต้แนวคิด “ป่าพรุเสื่อมโทรม สะสมดินเปรี้ยว แก้งัดดินอย่างเดียว พัฒนาได้ยั่งยืน” และต่อมาเมื่อวันที่ 16 กันยายน 2527 ณ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้มีพระราชดำริเกี่ยวกับเรื่อง “แก้งัดดิน” ความว่า “...ให้มีการทดลองทำดินให้เปรี้ยวจัดโดยการระบายน้ำให้แห้งและศึกษาวิธีการแก้งัดดินเปรี้ยว เพื่อนำผลไปแก้ปัญหาที่ดินเปรี้ยวให้แก่ราษฎรที่มีปัญหาเรื่องนี้ในเขตจังหวัดนราธิวาส โดยให้ทำโครงการศึกษาทดลอง กำหนด 2 ปีและพืชที่ทำการศึกษาทดลอง ควรเป็นข้าว...” [6]

แก้งัดดิน “ดินทำงานแล้วดินจะหายโกรธ” โดยเริ่มจากวิธีการ “แก้งัดดินให้เปรี้ยว” ด้วยการทำให้ดินแห้งและเปียกสลับกันไป เพื่อเร่งปฏิกิริยาทางเคมีของดิน ซึ่งจะไปกระตุ้นให้สารไฟโรท์ทำปฏิกิริยากับออกซิเจนในอากาศ ปลดปล่อยกรดกำมะถันออกมาทำให้ดินเป็นกรดจัดจนถึงขั้น “แก้งัดดินให้เปรี้ยวสุดขีด” จนกระทั่งถึงจุดที่พืชไม่สามารถเจริญงอกงามได้ จากนั้นจึงจากนั้นจึงใช้น้ำชะล้างดินควบคู่ไปกับปูน ซึ่งทรงเรียกว่า “ระบบซักผ้า” เมื่อใช้น้ำจืด ชะล้างกรดในดินไปเรื่อย ๆ ความเป็นกรดจะค่อย ๆ จางลง จนสามารถใช้เพาะปลูก ทำการเกษตร

ได้ พลิกฟื้นเปลี่ยนพื้นดินจากที่เคยใช้ประโยชน์ไม่ได้กลับมาปลูกพืชผัก ทำการเกษตรชนิดต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี [7]

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีพื้นที่กว่า 1,740 ไร่ แบ่งออกเป็นสวนต่าง ๆ ภายใต้แนวคิด “พิพิธภัณฑสถานธรรมชาติที่มีชีวิต” ที่มีการจัดโซนพื้นที่อย่างเป็นระบบ และมีการจัดแต่ง ภูมิทัศน์อย่างสวยงามและเป็นพื้นที่ต้นแบบของโครงการแก้ปัญหาดินพรุ ดินเปรี้ยว ดินเป็นกรดจัด ด้วยวิธีการ “แก้งดิน” ตามแนวพระราชดำริแล้ว ยังสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ภายในศูนย์ฯ แห่งนี้มาปรับใช้เป็นแนวทางในการทำมาหากิน หรือมาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิต โดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนนับเป็นความมหัศจรรย์ใต้พระบารมีที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่ผลสำเร็จจากโครงการแก้งดิน ได้ถูกต่อยอดนำไปสู่การพัฒนาด้านอื่น ๆ อีกหลากหลายในศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ แห่งนี้ [8]

แบบจำลองภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นตัวอย่างให้แก่ราษฎร ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นภูมิภาคแรกที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎร ระหว่างวันที่ 2 -20 พฤศจิกายน พ.ศ.2498 ในการเสด็จพระราชดำเนินครั้งนี้ ทำให้ทรงประสบปัญหาทุกข์ยากของประชาชนภาคอีสานว่า แร่นแค้นยิ่งนัก อีกทั้งการคมนาคมหลายแห่งทุรกันดารยิ่ง และในปี พ.ศ.2518 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สำรวจพื้นที่ทางภาคอีสาน เพื่อสร้างพระตำหนักสำหรับแปรพระราชฐาน เพื่อทรงเยี่ยมเยียนราษฎรในท้องถิ่นทุรกันดาร และทรงรับปัญหาในพื้นที่ภูมิภาคอย่างละเอียดถี่ถ้วน

และจากพระราชดำรัสเกี่ยวกับศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ความตอนหนึ่งว่า “...ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทอง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร เดิมเป็นป่าโปร่ง คนไปตัดไม้สำหรับเป็นฟืนและใช้พื้นที่สำหรับทำการเกษตรกรรม ป่าไม้มีอยู่เหนือพื้นที่ถูกทำลายไปมาก จึงไม่มีน้ำในหน้าแล้ง น้ำไหลแรงในหน้าฝน ทำให้มีการชะล้างหน้าดินบางลง และเกลือที่อยู่ข้างใต้จะขึ้นเป็นหย่อม ๆ...” โดยใช้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นแหล่งสรรพวิชาทั้งการศึกษา

ค้นคว้า ทดลอง และบริการประชาชน เป็นรูปแบบการพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จสำหรับเป็นตัวอย่างให้ราษฎรนำไปปฏิบัติในพื้นที่ของตนเองได้

ดังนั้น ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จึงถือกำเนิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2527 เพื่อเป็นแบบจำลองของภาค และเป็นพื้นที่ส่วนย่อยที่สอดคล้องกับการแก้ปัญหาและศึกษาวิธีการพัฒนาของภูมิภาคนี้ได้อย่างเหมาะสม ทำงานร่วมกัน โดยมีกรมชลประทานเป็นหน่วยงานหลัก ร่วมกับกรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยได้กำหนดกิจกรรมการพัฒนาไว้ที่หลากหลาย สามารถนำไปสู่การพัฒนาแบบผสมผสาน และขยายผลสู่ราษฎร ได้แก่ รูปแบบทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ การดำเนินการส่งเสริมแก่ราษฎรทำงานแบบเป็นทีม และเน้นการพัฒนา “คน” ก่อนที่จะส่งเสริมรูปแบบการพัฒนาเกษตรแบบผสมผสานตามแนวทฤษฎีใหม่ [9]

ต้นทางคือป่าไม้ ปลายทางคือประมง ระหว่างทางคือเกษตรกรรม ก่อเกิดจากกรณีที่ได้รับพระราชดำริเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2525 ที่ทรงให้จัดตั้ง “ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ” อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อที่จะให้เป็นศูนย์กลางในการศึกษา ทดลองที่เหมาะสมกับพื้นที่ภาคเหนือ และเผยแพร่แก่ราษฎรให้สามารถนำไปปฏิบัติได้ด้วยตัวเองต่อไปโดยทำการศึกษาพัฒนาป่าไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง คือ ใช้สอย ไม้ผล ไม้เชื้อเพลิงซึ่งจะอำนวยประโยชน์ในการอนุรักษ์ดินและน้ำ ตลอดจนคงความชุ่มชื้นเอาไว้เป็นประโยชน์อย่าง 4 และพื้นที่ต้นน้ำลำธารให้ได้ผลอย่างสมบูรณ์เป็นหลัก โดยต้นทางเป็นการศึกษาสภาพพื้นที่ป่าไม้ต้นน้ำลำธารและปลายทางเป็นการศึกษาด้านการประมงตามอ่างเก็บน้ำต่าง ๆ ผสมกับการศึกษาด้านการเกษตรกรรมด้านปศุสัตว์และโคนม และด้านเกษตรอุตสาหกรรม เพื่อให้เป็นศูนย์ที่สมบูรณ์แบบ ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อราษฎรที่จะเข้ามาศึกษากิจกรรมต่าง ๆ ในศูนย์ฯ แล้วนำไปใช้ปฏิบัติอย่างได้ผลต่อไป [10] ผลการศึกษาของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ ได้แก่ โครงการศึกษาเกี่ยวกับป่าไม้ เพราะมีผลทำให้สภาพแวดล้อมของป่าในบริเวณศูนย์ฯ ดีขึ้น ไฟป่าลดลงและอากาศชุ่มชื้นอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะในเขตพื้นที่พัฒนาป่าไม้ด้วยระบบชลประทาน มีการศึกษาทดลองเกี่ยวกับระบบการป้องกันไฟป่า

เปียก (Wet Fire Break) ปรากฏว่าได้ทำการก่อสร้างฝายต้นน้ำขนาดเล็ก และกระจายน้ำไปทั่วพื้นที่โดยระบบเหมืองไส้ไก่ หรือเหมืองแมว ทำให้ดินและป่ามีความอุดมสมบูรณ์และระบบนิเวศฟื้นคืน และสามารถป้องกันไฟป่าในพื้นที่ดังกล่าวได้อย่างสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังมีการให้บริการการพัฒนาให้กับประชาชน เช่น การสนับสนุนด้านพันธุ์สัตว์ป่า ไม้ เมล็ดพันธุ์พืช การให้คำปรึกษาแนะนำทางวิชาการที่ประชาชนจะนำไปใช้ในการประกอบอาชีพได้ทั้งหมดบ้านรอบบริเวณศูนย์ฯ และเกษตรกรทั่วไป [11]

ทะเลทราย กลายเป็นป่า ในอดีตสภาพภูมิประเทศในเขตพื้นที่จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์และจังหวัดใกล้เคียงอื่น ๆ มีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมากมีสัตว์ป่ามากมายโดยเฉพาะเนื้อทรายอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จึงได้ชื่อว่า “ห้วยทราย” อีกทั้งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เป็นแหล่งอาหารของราษฎร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการให้ประกาศเป็นเขตพระราชนิเวศน์มฤคทายวัน และห้ามมิให้ทำอันตรายสัตว์ในพื้นที่ย่อย แต่ภายหลังได้มีราษฎรเข้ามาบุกรุกแผ้วถางป่า ทำลายป่าทำการเกษตรอย่างผิดวิธี และใช้สารเคมีที่ส่งผลเสียต่อดินและน้ำขาดการบำรุงรักษาคุณภาพดินทำให้พื้นที่บริเวณดังกล่าวเปลี่ยนแปลงสภาพไปอย่างรวดเร็วหน้าดินถูกชะล้างความอุดมสมบูรณ์ไปหมดสิ้นดินกลายเป็นดินทรายและดินดานที่ไม่มีแร่ธาตุความสมดุลทางธรรมชาติถูกทำลายโดยสิ้นเชิงเกิดภาวะฝนทิ้งช่วงความแห้งแล้งของพื้นที่แผ่ขยายเป็นวงกว้าง

ด้วยเหตุนี้ เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2526 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงพบเห็นสภาพปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทรงได้มีรับสั่งตอนหนึ่งว่า “หากปล่อยทิ้งไว้จะกลายเป็นทะเลทรายในที่สุด” ดังนั้นจึงทรงมีพระราชดำริให้พัฒนาพื้นที่ดังกล่าว เป็นศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อฟื้นฟูสภาพแวดล้อมด้วยการปลูกป่าและจัดหาแหล่งน้ำโดยจัดให้ราษฎรที่ทำกินเดิมได้มีส่วนร่วมในการรักษาป่าไม้ และได้ประโยชน์จากป่าไม้ควบคู่ไปกับการพัฒนาเกษตรกรรมที่เหมาะสมเพื่อพัฒนาอาชีพโดยมีกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดนเป็นหน่วยงานรับผิดชอบหลัก [12] ให้เป็นศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ด้านป่าไม้เอกชนประสงค์ศึกษารูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมที่เหมาะสม ควบคู่กับการ

อนุรักษ์และปลูกป่า จัดหาแหล่งน้ำโดยเน้นการปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าไม่ให้มีความอุดมสมบูรณ์ดั้งเดิม โดยพระราชดำริให้ดำเนินงานในรูปแบบ “ป่าไม่หุบบ้าน” คือให้ราษฎรดำเนินการเองเป็นเจ้าของเอง ปลูกป่าและบำรุงดูแลรักษาต้นไม้เอง โดยในระยะแรกให้หน่วยงานราชการเข้าไปสาดิตและแนะนำให้ราษฎรรู้จักการเพาะต้นกล้า ซึ่งได้เพาะกล้าไม้ทั้งไม้โตเร็ว ไม้ผล และไม้เศรษฐกิจ พร้อมทั้งได้ศึกษาการป้องกันไฟป่าแบบ “ระบบเปียก” ต่อมาได้มีการปลูกหญ้าแฝกเพื่อการปรับปรุงดิน เพราะหญ้าแฝกเปรียบเสมือนกำแพงธรรมชาติที่มีชีวิต จะช่วยชะลอความเร็วของน้ำที่ไหลป่า สามารถดักตะกอนดิน ทำให้เกิดหน้าดินและความชื้นในดินด้วย และได้จัดการปลูกป่า 3 อย่าง ซึ่งจะได้ประโยชน์ถึง 4 อย่าง คือ ป่าอย่างที่ 1 คือ ปลูกไม้โตเร็ว ป่าอย่างที่ 2 คือ ปลูกไม้ดั้งเดิมที่มีอยู่ในพื้นที่ ป่าอย่างที่ 3 คือ ปลูกไม้เศรษฐกิจหรือไม้ผล ส่วนประโยชน์อย่างที่ 4 เป็นผลพลอยได้จากการปลูกป่า 3 อย่าง คือจะเป็นการอนุรักษ์ดินและน้ำ สร้างความชุ่มชื้นให้แก่พื้นที่ เกิดความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศขึ้น [13]

อีกทั้งในศูนย์ฯ ยังใช้ระบบ “ภูเขาป่า” ตามพระราชดำริ คือสูบน้ำจากอ่างเก็บน้ำด้วยระบบโซลาร์เซลล์ ส่งขึ้นไปใส่ถังพักน้ำที่ก่อสร้างไว้บนภูเขา ให้น้ำล้นและปล่อยให้ไหลกระจายไปตามพื้นที่โดยรอบถ้ง แล้วปลูกต้นไม้ไว้รอบ ๆ ไม้ที่ปลูกเป็นไม้โตเร็ว ไม้เศรษฐกิจ และไม้ดั้งเดิม ซึ่งวิธีการปลูกป่าแบบนี้มีอัตราการรอดตายค่อนข้างสูง อีกวิธีหนึ่ง ทรงเรียกว่า “การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก” ซึ่งเป็นผลที่ได้รับจากการสร้างระบบภูเขาป่าโดยพืชพันธุ์ไม้ที่เจริญเติบโตจนผลิดอกออกผล เมล็ดหรือผลที่แก่จะร่วงหล่น หรือเมื่อสัตว์ได้กินผลไปถ่ายไว้ในพื้นที่ต่าง ๆ เมื่อได้รับสภาพที่เหมาะสม ก็จะงอกและเติบโตเป็นต้นใหม่ต่อไป ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า “...ทิ้งป่านั้นไว้ 5 ปี ตรังนั้นไม่ต้องไปทำอะไรเลย แต่ป่าเจริญเติบโตเป็นป่าสมบูรณ์โดยไม่ต้องปลูกสักต้นเดียว คือการปลูกป่านั้นสำคัญอยู่ที่ปล่อยให้เขาขึ้นเอง...”

[14] ผลของการดำเนินงานนับเป็นรูปแบบการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมที่ประสบผลสำเร็จอันเป็นแบบอย่างที่ดีในการนำไปประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีปัญหาในลักษณะใกล้เคียงกันจากสภาพความอุดมสมบูรณ์เต็มไปดด้วยทรัพยากรธรรมชาติ อาทิ ดิน น้ำ ป่าไม้และสัตว์ป่า เมื่อ 50 ปีที่ผ่านมาได้ถูกทำลายเปลี่ยนแปลงกลายเป็นไร่ สับปะรด พื้นดินเสียหายเสื่อมโทรมไม่สามารถเพาะปลูกพืชใด ๆ

ได้ ณ บัดนี้ ผืนดินที่เคยแห้งแล้งดังกล่าวได้พลิกฟื้นกลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์เช่นเดิมอีกครั้งทั้งป่าเขาดันน้ำลำธาร สัตว์ป่า โดยเฉพาะเนื้อทรายแม้แต่ราษฎรก็ได้อาศัยอยู่ใน ผืนแผ่นดินนี้ ก็ได้รับการพัฒนาจนสามารถพึ่งตนเองได้และความอยู่ดีมีสุขในวิถีชีวิตตามอัตภาพของตนเอง [15]

สรุป

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้ง 6 แห่งทรงคิดค้นแล้วทรงมอบให้หน่วยงานราชการที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องรับไปดำเนินการ และทรงติดตามผลด้วยความห่วงใยตลอดจนโครงการประสบความสำเร็จ เพื่อการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ให้พสกนิกรของพระองค์อยู่ร่วมกันบนผืนแผ่นดินไทยได้อย่างมีความสุข เหมือนพ่อที่ห่วงใยลูก ซึ่งหลายคนหลายกลุ่มที่รู้คุณค่าได้แวะเวียนไปศึกษาเป็นต้นแบบในการปรับปรุงชีวิตและชุมชนของตนให้ดีขึ้น และหลายคนก็ชื่นชม ที่เป็นเสมือน “พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต” ที่ให้ความรู้ความเพลิดเพลินและความภาคภูมิใจ แตกต่างจากพิพิธภัณฑ์ประเภทอื่น ๆ โดยมีกิจกรรมด้านการศึกษาพัฒนาที่ต่อเนื่อง และขยายผลที่เป็นความสำเร็จสู่เกษตรกร และชุมชนในภูมิภาคนั้นๆอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อันมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะการพัฒนาชนบทตามแนวพระราชดำริที่เป็นต้นแบบของการนำแนวคิดและวิธีการพัฒนาชนบทอย่างครบวงจร หรือที่เรียกว่า “บริการรวมที่จุดเดียว” (One stop services) เพื่อยกระดับชีวิต ความเป็นอยู่ของประชาชนผู้ยากไร้ให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนในพื้นที่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ โดยเน้นการพัฒนาด้านแหล่งน้ำการเกษตร สิ่งแวดล้อม และการส่งเสริมอาชีพของราษฎร ซึ่งเป็นแนวพระราชดำริที่สำคัญ และที่ได้ทรงดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2493 เป็นต้นมาจวบจนถึงปัจจุบันนี้ “พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช”...พระมหากษัตริย์ผู้ทรงงานหนักที่สุดในโลก ที่ยังคงอยู่ในดวงใจของคนไทยตลอดไป...

เอกสารอ้างอิง

- [1] Masjarun, Thawan. (2009). **“Royal Development Study Center”** in the Teacher Encyclopedia to Commemorate His Majesty the King on the Occasion of the Great Anniversary of the 80th Birthday Anniversary.. Bangkok : Office of the Secretary of the Teachings Council.
- [2] 32 Years of Achievement of Royal Development Study Center : the Royal Development Study Center, Khao Hin Son Royal Development. (2012). Bangkok : Office of the Royal Development Projects Board (ORDPB).
- [3] 32 Years of Achievement of Royal Development Study Center : The Royal Development Study Center of Kung Krabaen Bay. (2012). Bangkok : Office of the Royal Development Projects Board (ORDPB).
- [4] Bunnark, Rom. (2011). **Do Good without Expecting Anyone to Know : The Royal Development Study Center of Kung Krabaen Bay.** Bangkok : Siam Record.
- [5] Mass Media, Media Artist Project Dedicated to the King. (2011). **Kung Krabaen Bay Development Education Center Due to Royal Works, Chantaburi province.** [November 6, 2016] From http://www.rdpb.go.th/rdpb/visit2/100project/100project_100_1.html
- [6] Cheangnum, Aphichet. (2014). **Total project initiated by His Majesty the King Bhumibol Adulyadej.: Pikul Thong Development Education Center Due to Royal Works.** Bangkok: Piyamitr Multimedia

- [7] 32 Years of Success of Royal Development. **Study Center : Pikul Thong Development Education Center Due to Royal Works.** (2012). Bangkok : Office of the Royal Development Projects Board (ORDPB).
- [8] Buttrees, Pin. (2016). **“Pretend Soil” Miracle under the King’s Auspicious at “Pikul Thong Center” Narathiwat Province.** [November 6, 2016] From <http://www.manager.co.th/QOL/ViewNews.aspx?NewsID=9590000104722>
- [9] Cheangnum, Aphichet. (2014). **Total project initiated by His Majesty the King Bhumibol Adulyadej.: Pikul Thong Development Education Center Due to Royal Works.** Bangkok: Piyamitr Multimedia
- [10] 32 Years of Success of Royal Development Study Center: : **Huayhongkai Development Education Center Due to Royal Works.** (2012). Bangkok : Office of the Royal Development Projects Board (ORDPB).
- [11] Cheangnum, Aphichet. (2014). **Total project initiated by His Majesty the King Bhumibol Adulyadej.: Pikul Thong Development Education Center Due to Royal Works.** Bangkok: Piyamitr Multimedia
- [12] Marsarul, Thawan. (2009). **Royal Development Study Center : Huaysai Development Education Center Due to Royal Works.** Encyclopedia of Teachers Professions in Honor of His Majesty King Bhumibol on the occasion of the Great Anniversary of the 80th Birthday Anniversary, page. 423-427.
- [13] 32 Years of Success of Royal Development Study Center : **Huaysai Development Education Center Due to Royal Works.** (2012). Bangkok : Office of the Royal Development Projects Board (ORDPB).
- [14] Bunnark, Rom. (2011). **Do Good without Expecting Anyone to Know : The Royal Development Study Center of Kung Krabaen Bay.** Bangkok : Siam Record.
- [15] Loei Rajabhat University, Computer Center (Does not appear print year). **Huay Sai Educational Center.** [November 6, 2016] From ; <http://www.cc.lru.ac.th/ccweb/images/stories/.../ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย.docx>

